

RS Global
Journals

Scholarly Publisher
RS Global Sp. z O.O.
ISNI: 0000 0004 8495 2390

Dolna 17, Warsaw, Poland 00-773
Tel: +48 226 0 227 03
Email: editorial_office@rsglobal.pl

JOURNAL	International Journal of Innovative Technologies in Social Science
p-ISSN	2544-9338
e-ISSN	2544-9435
PUBLISHER	RS Global Sp. z O.O., Poland
ARTICLE TITLE	ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ДВОРЯН БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
AUTHOR(S)	Захарова Оксана Володимирівна
ARTICLE INFO	Zakharova Oksana. (2020) Economic Situation of the Bessarabian Governorate Nobles During the First World War. International Journal of Innovative Technologies in Social Science. 7(28). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30122020/7293
DOI	https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30122020/7293
RECEIVED	20 October 2020
ACCEPTED	12 December 2020
PUBLISHED	17 December 2020
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License .

© The author(s) 2020. This publication is an open access article.

ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ ДВОРЯН БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Захарова Оксана Володимирівна,

*фахівець кафедри суднових енергетичних установок і систем, Дунайського інституту
Національного Університету «Одеська морська академія», м. Ізмаїл, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9959-2699>*

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30122020/7293

ARTICLE INFO

Received 20 October 2020

Accepted 12 December 2020

Published 17 December 2020

KEYWORDS

Bessarabian governorate,
the First World War,
economic situation, nobles,
landowners, officials,
army men.

ABSTRACT

After the annexation of Bessarabia to the Russian Empire, a noble class of the representatives of local elite was formed on its territory. Due to the deteriorating economic situation of the upper class of the Bessarabian governorate during the First World War, only 590 people participated in the political and economic life of the governorate and the country. The reason for this was the decrease in the number of land ownership among the nobility of the governorate. In the early twentieth century, the land plots that belonged to the landlords were the symbol of prosperity for them, and they gave the opportunity to the hereditary nobles to participate in the deputy nobility meetings and the election of members of the town council to the County Zemstvo Assembly. During the First World War the Bessarabian governorate nobles played a social role not only of the landlords, officials and the army men, but also teachers, doctors and engineers. Therefore, their incomes were different, in accordance with the established salaries.

The purpose of the article is to study the economic condition of the Bessarabian governorate nobles, depending on their activities. Using a comparative method, it became known that the share of nobles land ownership in the Bessarabian governorate during the First World War was declining, which led to the mastering of new professions for the nobility of the Russian Empire. The most affluent were high-ranking officials, such as ministers and deputies of the State Duma, as well as the governor and senior officers. The least well-off in terms of income were the landlords with land ownership of up to 100 acres, representatives of the professions inherent in the intellectuals.

Citation: Zakharova Oksana. (2020) Economic Situation of the Bessarabian Governorate Nobles During the First World War. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 7(28). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30122020/7293

Copyright: © 2020 Zakharova Oksana. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Економічне становище дворян на початку ХХ ст. все більше продовжувало погіршуватися, а кількість помісних дворян зменшувалася з року в рік по всіх адміністративно-територіальних одиницях Російської імперії. Історично склалося так, що за дворянами Російської імперії закріплювалося дві соціальні ролі – роль слуги держави і роль поміщика [2, с. 113]. Напередодні Першої світової війни поміщики становили 20 – 30% всіх нобілів Російської імперії [20, с. 58]. Всі останні представники вищого стану займалися чиновницькою, військовою службою, а також працювали лікарями, інженерами та вчителями.

На цю тему написано велику кількість наукових праць по всіх губерніях Російської імперії у різний період часу. Дослідженнями економічного розвитку Бессарабської губернії, здійснюване дворянами на початку ХХ ст., займалися Циганенко Л. Ф. та Морозан В. В. Однак, питання економічного положення вищого стану Бессарабської губернії напередодні і під час Першої світової війни досі залишається малодослідженим.

Матеріали та методи. За допомогою статистичного методу та порівняльного аналізу за матеріалами дворянської каси взаємодопомоги Бессарабської губернії стало відомо, що зменшення земельної приватної власності у дворянському стані відбувалося і на території Бессарабської губернії напередодні та під час Першої світової війни. Адрес календарі на 1914 р. та 1916 р. дали можливість встановити кількість дворян, котрі займалися державною чиновницькою та військовою службою, а також займали посади лікарів і вчителів та інженерів у земських організаціях.

Отримані результати. Основним показником благополуччя у представників вищого стану Російської імперії на початку ХХ ст. залишалася приватна земельна власність. За триліття 1902 – 1904 рр. кількість землі, котра належала дворянам Бессарабської губернії, зменшилася у їх володінні на 23 446 дес., протягом 1905 – 1907 рр. – ще на 9 462 дес. З 1908 р. по 1911 р. кількість землі у власності дворян Бессарабської губернії зменшилася ще на 80 930 дес. [10]. З 1910 р. в Ізмаїльському повіті вже не було помісних спадкових дворян, котрі користувалися виборчими правами і могли взяти участь у дворянських депутатських зборах у 1912 р. [9]

Процес зменшення дворянської земельної власності на території Бессарабської губернії продовжувався під час Першої світової війни. У дворян протягом 1913 – 1916 рр. кількість землі зменшилася ще на 32 047 дес. Однак, протягом 1914 – 1916 рр. у деяких повітах губернії відбувалося збільшення частки дворянського землеволодіння: у Сорокському повіті на 3 741 дес., в Акерманському – на 2 881 дес., в Оргіївському повіті – на 1 487 дес. [9, арк. 4].

Заборгованість поміщицьких господарств і заклання маєтків були однією з основних рис поміщицького господарства на поч. ХХ ст. У 1909 р. Дворянським земельним банком Бессарабської губернії було видано 44 суди загальною кількістю у 5 052 600 руб., а у 1910 р. – 68 кредитів на 7 504 600 руб. [12, с.36]. Згідно цих даних видно, що кількість кредитів та їх загальний грошовий розмір за рік збільшився на 2 452 000 руб. З кожним роком дворянський банк видавав все більшу кількість кредитів, у зв'язку з великою заборгованістю дворянських маєтків. Дворяни закладали свої земельні ділянки у дворянському земельному банку по всіх повітах Бессарабської губернії (Табл. 1) [12, с. 36].

Таблиця 1. Заборгованість по земельній власності дворян Бессарабської губернії по повітах у 1910 р.

Назва повіту	Станом на 1 січня 1911 р.		
	Кількість виданих кредитів	Кількість землі, дес.	Сума заборгованості дворянському земельному банку, руб.
Акерманський	18	15 999	1 009 215, 77
Бендерський	32	41 900	2 563 236, 33
Бельцький	155	127 957	11 494 143, 80
Ізмаїльський	11	16 185	1 115 354, 65
Кишинівський	91	51 443	4 824 075, 43
Оргіївський	139	75 470	7 117 169, 47
Сорокський	161	113 422	11 609 049, 15
Хотинський	173	104 186	10 741 172, 19
Загальна кількість	780	546 562	50 472 416, 79

Закладені 546 562 дес. землі становили 33% всієї землі у Бессарабській губернії, котра знаходилася у приватній власності. Із 3 834 824 дес. землі у Бессарабській губернії, придатної для сільськогосподарської та аграрної діяльності 1 400 000 дес. або 36% було закладено у 1910 р. у земельному дворянському, селянському поземельному банку, у земському банку Херсонської губернії, Бессарабсько-Таврійському земельному банку та у інших приватних банках. Поміщицькі землеволодіння із загальної кількості закладеної землі становили 70%, а сума заборгованості становила половину вартості землі [12, с. 36].

Поміщики Бессарабської губернії, починаючи з 1908 р. все частіше брали кредити для модернізації своїх господарств, фабрик і заводів, здійснюючи закупки різних механізмів, машин, дорогих саджанців і насіння. Для закупки необхідних інструментів та матеріалів, поміщики у Бессарабській губернії брали соло-вексельні займи, які передбачали виплату їх кредитору встановлену суму грошей у встановлений строк.

Отримання кредитів по соло-вексельних операціях проводилися при закладанні під заставу власних маєтків, що свідчило про відсутність гарантій у тому, що поміщик зможе налагодити роботу свого підприємства і збільшити його грошовий оберт, зробивши його рентабельним [11, с. 368]. На початку ХХ ст. дворяни Бессарабської губернії все частіше брали кредити не тільки у дворянському земельному банку, а у всіх банках, де були вигідніші умови для його отримання. Не став винятком Кишинівське відділення державного банку. Починаючи з 1908 р. і по кінець 1914 р. кількість виданих кредитів і їх сума збільшувалася. У 1908 р. було видано 42 кредити на суму 374 тис. руб, а за 1914 р. – 163 позики загальна сума, яких становила 3 350 000 руб. Всього за 6 років було видано 468 кредитів сумою у 8 684 000 руб. [11, с. 367].

Точну кількість доходів і економічний стан дворян під час Першої світової війни підрахувати важко, але можливо встановити приблизний їх економічний стан. За статистичними даними перепису земельної власності 1905 р. кількість дворян, які мали земельні ділянки у Російській імперії становила 107 242 особи. З них 33 205 дворян, що складало 31%, володіли маєтками розміром менше 20 дес. [20, с. 93]. У Бессарабській губернії на цей час таких земельних володінь було 181, що становить 13% від загальної кількості губернських приватних дворянських земельних володінь губернії. Власників маєтків від 20 до 100 десятин було 298, що становить 21% дворян Бессарабської губернії. Звідси видно, що 34% дворян були мілкопомісними і кількість їх прибутків була замалою. У 1915 р. кількість було 83 дворянські землеволодіння розміром до 100 дес. Їх кількість складала 13,1% від загальної кількості дворянських землеволодінь під час Першої світової війни [1]. До середньопомісних дворян відносилися поміщики із розміром земельних ділянок від 100 до 1 000 десятин. Загальна кількість дворянських землеволодінь середнього розміру в 1905 р. становила 225 земельних ділянок [7]. У 1915 р. була 421 земельна ділянка такого розміру [1]. Крупнопомісних володінь у 1905 р. від 1 000 дес. і більше було 250 [8]. У 1915 р. таких володінь було 128 [1].

Загальноприйнята середня дохідність з десятини землі у Російській імперії на початку ХХ ст. становила 6%. Середня вартість 1 десятини землі у країні на початку ХХ ст. складала 79 руб. [20, с. 94], але за даними каси взаємодопомоги Бессарабської губернії 670 597 дес. землі з 1914 р. по 1916 р., котрі були у приватній дворянській власності, були оцінені у 16 527 646 руб. Виходить, що 1 десятина землі у губернії коштувала 24,64 руб. [10].

У Російській імперії тільки великі дворянські володіння розміром у кілька тисяч десятин при правильному їх використанні давали прибуток 10 000 руб. за рік. Прибуток середньопомісного дворянства становив 1 000-2 500 руб. за рік. Маєтки розміром від 1 000 дес. приносили прибуток приблизно від 5 000 руб. [20, с. 94]. На території Бессарабської губернії таких господарств у 1905 р. було 250 [7], у 1915 р. – 128 дворянських землеволодінь, котрі належали 45 поміщикам Бессарабської губернії [1].

У Бессарабській губернії з кінця ХІХ ст. переважало сільське господарство. Під аграрним виробництвом знаходилася $1\frac{1}{2}$ десятин землі, що становило 50% всієї земельної площі губернії [11, с. 354]. Ці землі відводилися для вирощування зернових культур. Головною зерновою культурою була кукурудза. На думку губернатора причиною цього була її висока врожайність і невелика потреба в упряжній худобі для обробітку земельних ділянок. Вирощували також тут зернові культури сорту арнаутка та сандомирка, які користувалися великим попитом [11, с. 354; 19, с. 257]

Серед крупних поміщиків, які займалися вирощуванням хлібу був міністр просвіти Кассо Л. А., який входив до складу бессарабського дворянства. Також цим видом діяльності займалися наступні дворяни краю: К. Неметц, грошовий оберт якого становив 50 тис. руб. за рік., М. Крупенський, К. Казимир, О. Кузьмінська, М. Мутафогло, Катаржи, Негруш, Ануш, Єрмолинська, Мурузі, Мальська [11, с. 356].

За заготівлю хліба в Бессарабській губернії під час Першої світової війни відповідала «Організація Гербел» – гофмейстер С.Н.Гербель став уповноваженим Міністерства землеробства в губерніях Одеського військового округу. Середні заготівельні ціни з урожаю 1914 р. в Бессарабській губернії були наступними: ячмінь – 0,76 руб. за пуд; овес – 0,97; кукурудза – 0,74; жито – 1,00; пшениця – 1,25; горох – 1,28; пшеничне борошно – 1,50; житнє борошно – 1,15; висівки – 0,62 руб. за пуд [13, с. 160].

Ще були дворяни, які займалися промисловим виробництвом у Бессарабській губернії. Тут займалися вирощуванням фруктів у промислових масштабах, виготовленням вапна, гіпсу і солі [19, с. 257].

Загальна кількість підприємств, які належали представникам дворянського стану у Російській імперії, до 1903 р. становила 2 436 підприємств, а в 1914 р. – 1 687 підприємств. Причиною цього було банкрутство дворян, які не змогли повністю пристосуватися до капіталістичного ведення промислового виробництва, через брак коштів або відсутність знань у сферах, якими вони займалися [19, с. 271].

Активно у Бессарабській губернії розвивалася борошномельна справа. Вже на межі століть кількість млинів зменшувалася. У 1900 р. їх було у губернії 8500, а вже у 1904 р. 6863 одиниці. У цей же час кількість виробленого борошна збільшилася на 3 тис. четвртин за добу і у 1904 р. вже становила 48 тис. четвртин за робочий день. На початок 1906 р. всі млини Бессарабської губернії виробляли до 10 млн. пудів борошна. З них кишинівські виробництва давали 1/3 всієї продукції. Борошно використовували для внутрішніх потреб губернії та для постачання у інші регіони країни. Більша кількість її постачалася в Царство Польське. Найменшу кількість борошна поставляли в Одесу для експортних поставок. Цей товар власники продавали лише за готівку, хоча кредитувалися вони під дублікати у місцевих кредитних закладах. Ці заклади давали під заставу для млинів суди до 90% вартості товару. Однак на думку управляючого кишинівського відділення Державного банку, отримані кредити не задовольняли повністю потреби власників борошномельень в оборотних коштах, тому вони брали ще соло-вексельні кредити [11, с. 354].

У 1915 р. парові млини мало 38 дворян Бельцького повіту. Їх вартість становила від 1 500 руб. до 7 500 руб. Серед них були наступні дворяни Бессарабської губернії: Ануш Х. Г., Чухурян І. М., Вішнікова Н. П. [1, с. 287, 290; 15].

З 1890 р. у Бессарабській губернії займалися виноробством та садівництвом. У ці роки місцеві виробництва давали вже 8-10 млн. відер вина. Ця галузь зазнала кризи у 1902 р., коли із-за епідемії філоксери було заражено 60% виноградників. Найбільше тоді постраждали виноградники Кишинівського та Оргіївського повіту, які були найпродуктивнішими. Після встановлення монополії на вино у 1894 р. прибутки місцевих виробників значно зменшилися. До введення обмежень у Подільській губернії там нараховувалося декілька сотень закладів, у яких продавали бессарабське вино, а після введених обмежень їх було не більше трьох десятків [12, с. 354].

Значні збитки зазнали виробники вина через його підробку на території Бессарабської губернії. На 46 чергових земських зборах була зроблена доповідь по філоксерному відділенню, з якої стало відомо, що у Бессарабській губернії з 1906 р. була широко розповсюджена підробка вина, яка наносила значні збитки Російській імперії. Тому стала діяти комісія по знешкодженню виробництва підробного вина. Губернська управа восени 1908 р. визнала необхідним відкрити раду губернської управи із голів повітових управ тих районів, де було найбільше розповсюджено виноградарство, із залученням губернських гласних, власників виноградників та фахівців з виноробства. Наради відбулися 13 і 19 червня 1908 р., їх результатом стало впровадження заходів щодо боротьби із підробкою вина у губернії. З 14 червня 1908 р. і до кінця 1908 р. управа витратила 5 тис. руб. 32 коп. на роботу комісії у боротьбі з підробкою вина. Далі управа була повинна звзвити свою діяльність щодо фальсифікації вина, у зв'язку з обмеженням її у коштах. У 1909 р. було введено посади агентів для боротьби з фальсифікацією вина. Протягом наступних років повітові земства поступово свої асигнування значно скоротили, а з установою комітетів виноградарства та виноробства, зовсім припинили виділяти на це кошти [5, с. 9-17].

Наприкінці 1910 р. винокурне виробництво було головною галуззю обробної промисловості Бессарабської губернії. З липня 1909 р. по липень 1910 р. у губернії працювало 20 винокурних заводів. З них 17 заводів належало до сільськогосподарського типу, а 3 – до промислового. Заводи знаходилися у Кишинівському, Бельцькому, Оргіївському та Хотинському повітах [12, с. 41].

Серед найкрупніших виноробів Бессарабської губернії був міністр просвіти Державної Думи Кассо, князь Г. І. Манук-Бей та інші дворяни землевласники – Г. В. Леонард, К. А. Мімі, Казимір, Понсе, В. Ф. Томулець, Г. І. Крісті, М. Л. Дерожинський [11, с. 355; 15].

Нашадки Г. І. Крісті ще у 1910 р. продали всі свої винні магазини у Петербурзі, Москві та Києві, підвали у Кишиніві та все виробництво разом із маєтком і землею за 800 тис. руб. [11, с. 355].

У 1915 р. у Бельцькому повіті винокурний завод мала дворянка Кишинська Є. К., котрий було оцінено у 9 000 руб. [1, с. 291]

Винокурна промисловість зазнала найтяжчого удару в результаті закону, введеного з ініціативи Миколи II, від 22 серпня 1914 р. «Про заборону продажу горілки на всій території імперії» [14, с. 381]. Це пояснювалося боротьбою із пияцтвом у Російській імперії. Верхівка влади вважала, що найбільша кількість хворих дітей народжувалася серед соціально незахищених суспільних станів, такого як селянство через пияцтво їх батьків. Це також було причиною дев'ятої поведінки селян вечором після роботи, більшість яких знаходилася у цей час у питейних закладах. З 3 029 винокурних заводів в 1913 р. залишалися чинними в 1915 р. 2 326, а в 1916 р. – 618. Виробництво спирту скоротилося зі 124 млн. відер у 1914 р. до 55 млн. відер в 1915 р. і до 10 млн. відер у 1916 р. по імперії. Це означає, що велика кількість господарств, які займалися виробництвом вина та спирту закрилися [14, с. 382].

Низькі ціни на зернові товари, труднощі у виноробстві до початку війни змусили місцевих землевласників зайнятися вирощуванням абрикосів, які успішно реалізовувалися у внутрішніх губерніях Російської імперії та експортувалися до багатьох країн Європи. Бессарабським поміщикам довелося докласти багато зусиль для того, щоб садівництво набуло промислових масштабів. У пореформлені роки на території губернії не було високопродуктивних розплідників або учбових закладів для підготовки фахівців цієї галузі, що сильно уповільнювало її розвиток. На початку ХХ ст. розвиток цієї галузі отримали господарства лише крупних землевласників, а дрібні господарства, які не збанкрутіли залишалися до початку війни на низькому рівні розвитку. Під фруктові сади у губернії було відведено близько 30 тис. дес. землі, які давали у середньому за рік виробництва 500 тис. пудів сушених фруктів. Продуктивність 1 дес. землі у Бессарабській губернії становила лише 16 – 17 пудів. Найбільшим промисловим виробником фруктів був М. Л. Дерожинський, який займався ще виноробством. У його власності перебувало 1 100 десятин землі. З них виноградники займали 70 дес., а фруктові сади – 210 дес. У нього також був фруктово-горілчаний завод, фруктово-хімічне підприємство по переробці винно-кам'яної кислоти, велика сушка американського виробництва. Він був одним із засновників промислового виробництва вина у 1860 р. Також він один з перших почав займатися консервацією фруктів у Російській імперії. Він був постачальником чорносливу у Петербург, Москву, Київ, Одесу та інші великі міста [11, с. 355].

Був також сад у особистого дворянина Гейденрейха П. М. у Бендерському повіті, котрий у 1915 р. було оцінено у 2 055 руб. [1, с. 313].

Бессарабська губернія разом з Донською областю та Туркестаном служила постачальником сушених фруктів під час війни. Бессарабія давала цей продукт західним фронтам. Ціна сушених фруктів у 1916 р. була наступною: груша – 10,5 руб. за пуд; яблука – 12 руб. за пуд; абрикоси – 18 руб. за пуд; вишня – 22 руб. за пуд; чорнослив – 26 руб. за пуд; родзинки – 35 руб. за пуд; алича – 13 руб. за пуд; слива – 23,5 руб. за пуд [13, с. 160].

Наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. у Бессарабській губернії дворяни займалися також промисловим виробництвом цегли, вапна і гіпсу. Цегляні заводи мали наступні дворяни: Дическул, Дерожинський в Оргіївському повіті, Олександрович у Бендерському повіті, Манук-Бей та Пурчел у Кишинівському повіті, Казимир у Хотинському повіті. Найбільшим серед них було виробництво Пурчела. Гіпсово-алебастровий завод був у Ромашкана у Хотинському повіті. У Феодосію була майстерня по виробництву вапна в Оргіївському повіті [18, с. 275], а також він отримував кошти ще від податкових зборів мешканців містечка Теленешти, власником якого він був. Податків він отримував у кількості 20 тис. руб. за користування водою з річки Прут, за виїзд у підводі у святкові дні та за увіз і вивіз товарів і продуктів. (Циган с. 272). Пурчел був спадковим дворянином, але його не було у списках тих, хто мав право брати участь у дворянських губернських зборах 1914 р., які були присвячені початку війни. На цих дворянських зборах мали право бути присутніми Феодосію, Дическул і Казимір [15], що говорить про успішність їх виробництва.

До початку ХХ ст. частка спадкових дворян в офіцерському корпусі російської армії становила лише 37% [20, с. 69]. Серед дворян Бессарабської губернії під час Першої світової війни були військові, котрі виконували свій прямий обов'язок перед вітчизною і царем. Серед них під час Першої світової війни були: генерал від артилерії, командуючий військами

Київського військового округу – Іванов М. І.; генерал-майор – Накко Б. Н., полковники – Белен-де-Балю В. І., Верещака К. Ф., Осмоловський Л. Д., Яновський М. К.; підполковники – командуючи відділом 22-ї прикордонної Ізмаїльської бригади Панютін В. М. [17, с. 159], Маньковський Ц. Ф., Афанасьєв М. С., Горе П. Г., Сізарьов С. С., Гусаков Ф. С.; штабс-капітани – Іванов П. І., котрий завідував дивізіонним обозом 14-ї піхотної дивізії [17, с. 168] та начальник кулеметної команди 54-ї піхотного Мінського його величності царя болгарського полку Іванов Л. В. [17, с. 170], поручик – Яновський С. В., підпоручик запасу Вирапаєв В. О. [18, с. 8, 17]. Також серед дворян Бессарабської губернії були ротмістри: Феона І. М., Добровольський Г. Є., Попа М. І., Стоянов В. М., Лішин М. М., Андріанов Г. В., Сахаров К. В. [17, с. 165-166], Степанов М. К. [17, с. 167]; штабс-ротмістр – начальник полкової кінно-кулеметної команди 8-го Уланського вознесенського полку Аврамов П. М. [17, с. 167].

Характеризуючи стан дворян офіцерів, ми будемо користуватися даними за період 1909 – 1914 рр. Нас цікавить чи відповідало матеріальне становище цієї частини стану становищу середнього класу, чий рівень доходів перевищував суму 1 000 руб. на рік.

Офіційно місячний оклад повних генералів з 1 січня 1909 р. становив 2 940 руб., генерал-майорів – 2 004 руб, полковників – 1 563 руб., підполковників – 1 344 руб., капітанів та штабс-капітанів – 1 380 руб., поручиків – 960 руб., підпоручиків – 840 руб. [20, с. 107].

В залежності від займаної посади офіцерам здійснювалася видача столових грошей [20, с. 114]. Командири бригад і полків отримували 2 700 руб. Командиром 22-ї прикордонної Ізмаїльської бригади був Накко Б. Н. [17, с. 159]. Під час Першої світової війни командиром 14-го стілового полка був В. І. Белен-де-Балю [4, с. 144].

Офіцери, а також обер-офіцери, якщо і не бідували, то найчастіше перебували в скрутному становищі. Витрати обер-офіцера були такі: Квартира коштувала 15 руб., обід і вечеря були варті 12 руб. Чай, цукор, тютюн, прання білизни коштувало 10 руб. На обмундирування витрачалося ще 10 руб. Відрахування в батальйони складали 10 – 15 руб., платня денщика становила 3 рубля, а всього 60 – 65 руб. На кишенькові витрати, розваги залишалося 11 – 16 руб. на місяць, тобто майже стільки, скільки витрачав юнкер на свої побічні потреби. Якщо додати літні табірні гроші, то кишеньковий бюджет становив 20 руб. Тут відсутні витрати на сніданок. Не враховано витрати на перукарню, лазню, на візників, на бібліотеку, на вино та інші дрібні витрати. До вище наведених витрат треба ще додати, що офіцер купував обмундирування і спорядження за свій власний рахунок. Щорічно витрати на придбання форменого одягу становили понад 100 руб. [3].

Із заробітної плати військових направлялися на утримання шпиталю, закупівлі медикаментів, в пенсійний капітал та для надбавки до пенсії, в інвалідний капітал. Також офіцери отримували гроші на проїзд до нового місця служби і під час відряджень, на наймання квартири, на утримання стайнь, на оплату опалення та освітлення квартир [20, с. 108].

Деякі дворяни у ХІХ – на початку ХХ ст. опановували професії, котрі обирали представники інтелігенції і ставали лікарями, вчителями, а іноді і пролетарями, люмпенами та музикантами.

Серед дворян Бессарабської губернії були лікарі. Іванов М. С. був старшим лікарем Кишинівського міського лазарету під час Першої світової війни. Заробітна плата у військових лікарів коливалася від 1 000 руб. до 3 400 руб на рік залежно від стажу роботи [20, с. 111]. Любомудров П. В. був лікарем кавалерійської дивізії. Дивізійні лікарі отримували жалування у 1 200 руб. Земський лікар заробляв лише 1 500 руб. за рік. [20, с. 108]. Серед них були Іванов М. С. [18, с. 8], Кара Д. А. [18, с. 20], Врублевська О. І. [18, с. 20], Варзарь І. Е. [18, с. 21], Жураковський М. К. [18, с. 26].

Дворяни на інших державних посадах, кількість на яких була не менше 30% у Російській імперії, також не мали високих прибутків. До початку Першої світової війни інженер на державних заводах отримував 2 000 руб. на рік, а інженер на приватних заводах – 3 000 руб. [20, с. 109]. Інженером серед бессарабських дворян був Сінадіно В. О. [18, с. 120].

Депутати Державної думи отримували 4 200 руб. [20, с. 111]. Серед депутатів ІV Державної Думи з дворян Бессарабської губернії був Пуришкевич [16, с. 347].

Найвищий стабільний прибуток отримували крупні чиновники. На посаді міністра за рік можна було заробити 20 тис. рублів. Серед міністрів був представник Бессарабського дворянства – міністр просвіти Кассо Л. А. (а-к 1916 с. 182) Губернатор за рік міг офіційно

заробити від 9 600 руб. до 12 600 руб. Губернатором Бессарабської губернії у 1914 р. був Гільхен М. Е. [17, с. 182], а у 1916 р. – М. М. Воронович [18, с.99].

Були серед дворян Бессарабської губернії і вчителі. За даними адрес-календаря Бессарабської губернії 1916 р. встановлено, що спадкова дворянка Ботезат О. П. була вчителькою російської мови та історії жіночої гімназії, котра була заснована баронесою Ю. Л. фон-Гекінг [18, с. 103]. Її родичка Ботезат О. В. була вчителькою танців та викладачем гімнастики Жіночої гімназії товариства розповсюдження середньої освіти у м. Кишинів. Ця гімназія була заснована княгинєю Н. Г. Дадлані [18, с. 105]. Ще одна представниця цього стану – Лішина А. М. була вчителькою російської мови земської Бессарабської жіночої гімназії [18, с. 103].

Заробітна плата вчителів різних мов була низькою. У 1916 р. вона становила 900 руб. перші 5 років, за умови наявності у них вищої освіти. Вчитель зі стажем 20 років отримував оклад у 2 500 руб. Вчителі підготовчих класів та без вищої освіти починали з окладу лише у 750 руб. Через 20 років їх прибуток становив 1 550 руб. [6].

Обговорення. Частка представників дворянства, що брали активну участь у підприємницькій діяльності у Російській імперії була значною, але вона не охоплювала більшу частину стану. Історично традиційна для дворян зайнятість на державній військовій та на цивільній службі залишалася поширеним явищем в дворянському середовищі. Наприкінці ХІХ ст. для більшості дворян традиційний вид служби залишався єдиним засобом існування. Однак, в цій галузі дворянство втрачало поступово свою монополію.

Висновки. Земельна власність була вагомим показником добробуту дворян на початку ХХ ст. Процес зменшення приватної земельної власності, яка належала вищому стану Бессарабської губернії, під час Першої світової війни показував погіршення економічного становища дворян. З 1905 р. по 1916 р. кількість дворянських землеволодінь скоротилася на 795 угідь або на 13,4% дес. від загальної кількості землі у губернії.

Найбільші прибутки серед поміщиків отримували дворяни-землевласники, які мали власні господарства розміром у кілька тисяч десятин із типом ведення господарства капіталістичного зразка. Їх доходи становили від 10 000 до 1 000 руб. за рік. Хоча у цій галузі відбулася значна кількість змін із початком війни, вона приносила прибуток у тому випадку, якщо поміщик мав власне господарство і займався його модернізацією, а не просто здавав землеволодіння в оренду.

Бессарабська губернія більшість часу була тиловою частиною театру військових дій під час Першої світової війни і надавала значну кількість фуражу та фруктів для російської армії. Таким чином ця галузь розвивалася навіть під час війни і надала власникам господарств такі прибутки, що подекуди частина з них змогла викупити свої маєтки із застав і купувати додаткові земельні ділянки. Наявність власних господарств була дуже важливим елементом прибутків дворян разом із вмінням їх вести.

Найбільших збитків зазнали виробники вина та горілки. У 1914 р. царський уряд заборонив продаж спирту вина й горілочаних напоїв. Це у свою чергу негативно позначилося не тільки на дохідній частині державного бюджету і на фінансуванні війни, а й і на економічному становищі Бессарабської губернії і дворян.

На державні службі найвищий прибуток отримували міністри Державної думи та депутати, а також губернатори і генерали. Якщо враховувати ще крупних землевласників, кількість котрих серед дворян у губернії була 114 осіб, то можна зробити висновок, що лише 20% дворян Бессарабської губернії під час Першої світової війни могли мати доходи 10 000 – 20 000 руб. за рік. Середньопомісних дворян у губернії було 338 осіб, або 57%. Їх прибутки за рік коливалися від 1 000 до 2 500 руб., що можна вважати середнім рівнем заробітку у губернії. Мілкопомісні поміщики становили 9% вищого стану Бессарабської губернії. Кількість дворян Бессарабської губернії серед військових, не враховуючи генералів, становила 23 особи або 4%. Кількість лікарів становила 6 осіб, з них лише один був військовим лікарем. Їх заробіток коливався від 1 000 до 1 560 руб., що показує низький рівень доходів. До цієї групи можна також віднести дрібних поміщиків, котрих у губернії було 52 особи та вчителів, загальна кількість котрих становить 5,3%. Це говорить про те, що 14,3% дворян Бессарабської губернії мали низький рівень прибутків.

REFERENCES

1. Bacalov S., Gherasim C., Guțu M, «et al» (2014). Elita Basarabiei: social-politică și economică a sec. XIX–începutul sec. XX. Kishinev. 353 p.
2. Barinova E. P. (2008). Rossiyskoe dvoryanstvo v nachale XX veka. Ekonomicheskii status i sotsikul'turnyy oblik [Russian nobility in the early twentieth century. Economic status and socio-cultural appearance]. Moscow: ROSSPEN. 351 p.
3. Zayonchkovskiy P.A. (1998). Russkiy ofiterskiy korpus nakanune Pervoy mirovoy voyny [Russian officer corps just before the First World War]// Stat'i, publikatsii i vospominaniya o nem. Moscow: ROSSPEN. P. 24-69.
4. Gorbunov E.&Gorbunov K. V. (2016) Vykhodtsy iz Frantsii Belen-de-Ballyu. Nikolaevskaya vetv'[Natives of France Balen de Balue. Nikolaev branch]. Naukoviy visnik MNU im. V. O. Sukhomlins'kogo: Istorichni nauki. 5. P. 142-150
5. Doklady, 1915 – Doklady 46 ocherednogo gubernskogo zemskogo sobraniya po filoksernomu otdeleniyu [Reports of the 46th regular provincial zemstvo meeting on the phylloxera branch]. Kishinev: Drug, 1915. 24 p.
6. Zarplaty uchiteley do 1917g. Livejournal [Zarplaty uchiteley do 1917g. Livejournal]. Livejournal. Retrieved from <https://historical-fact.livejournal.com/81091.html#>
7. Zolotarev (1905) Statistika zemlevladieniya Bessarabskoy gubernii [The land tenure statistics of the Bessarabian province]. Sankt-Peterburg: Statisticheskii komitet. 54 p.
8. Karelin A. P. (1979). Dvoryanstvo v poreformennoy Rossii 1861-1904 gg. Sostav, chislennost', korporativnye organizatsii [Nobility in post-reform Russia 1861-1904. Composition, number, corporate organizations]. Moscow: Nauka. 304 p.
9. Natsional'nyy arkhiv Respubliki Moldova [National Archives of the Republic of Moldova]. (1910). F. 2 Kantselyariya bessarabskogo gubernatora. Op. 1. D. 9059: Delo po vtoromu stolu kantselyarii bessarabskogo gubernatora o sobranii chrezvychnykh gubernskikh dvoryanskikh sobranii v Kishineve 12 marta 1910 g. [The case on the second table of the Bessarabian governor office on the meeting of the extraordinary provincial noble assemblies in Chisinau on March 12, 1910]. 12 p.
10. Natsional'nyy arkhiv Respubliki Moldova [National Archives of the Republic of Moldova]. (1913). F. 89. Op. I. D. 24 (1913). Perepiska s gubernskim predvoditelem dvoryanstva Rossii o deyatelnosti kassy vzaimopomoshchi Bessarabskogo dvoryanstva [Correspondence with the provincial leader of the Russian nobility about the activities of the mutual aid fund of the Bessarabian nobility]. 39 l.
11. Morozan V. V. (2014). Delovaya zhizn' na yuge Rossii v XIX-nachale XX veka. [Business life in the south of Russia in the XIX – early XX century]. St. Petersburg: Dmitry Bulanin. 616 p.
12. Obzor Bessarabsko gubernii za 1910 god [Review of the Bessarabian governorate for 1910]. Izdanie Bessarabskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta [Publication of the Bessarabian governorate statistical committee]. 195 p.
13. Os'kin M.V. (2016). Bessarabiya v 1916 – nachale 1917 g.: blizhayshiy tyl yuzhnogo fasa Vostochnogo fronta [Bessarabia in 1916 – early 1917: immediate rear of the Eastern Front southern face]// Rusin. №2 (44). P.158-170
14. Rent O. P., Serdyuk O. V., Shevchenko V. V. (2015). Ekonomichne stanovishche v pidrosiys'kiy Ukraïni [Economic situation in sub-Russian Ukraine]/ Velika viyna 1914-1918 rr. i Ukraïna: u dvokh knigakh. – kniga 1: Istorichni narisi/ V. A. Smolii, G. V. Bortnyak ta in.; za red. O. P. Reenta. K.: Klio. P. 378 -408.
15. Rossiyskoe dvoryanstvo. Bessarabskaya guberniya [Russian nobility. Bessarabian province]. Retrieved from <http://goldarms.narod.ru/moldavia.htm>
16. Smirnov A. F. (2010). Gosudarstvennaya Duma Rossiyskoy imperii 1906-1917 gg.: Istoriko-pravovoy ocherk [State Duma of the Russian Empire 1906 – 1917. Historical and legal sketch]. Moscow: Kniga i bizness. 624 p.
17. Topero V. A. (1914) Ilyustrirovanny adres-kalendar' Bessarabskoy gubernii 1914 g [Illustrated address-calendar of the Bessarabian province in 1914]. Bessarabian province statistical committee. 536 p.
18. Topero V. A. (1916) Ilyustrirovanny adres-kalendar' Bessarabskoy gubernii 1916 g [Illustrated address-calendar of the Bessarabian province in 1916]. Bessarabian province statistical committee. 538 p.
19. Tsiganenko L. F. (2009) Dvoryanstvo pivdnyia Ukraïni (druga polovina XVIII st. - 1917 r.). [Nobility of the south of Ukraine (second half of the XVIII century - 1917)]. Izmail. 284 p.
20. Yudin E. E. (2000) Russkoe dvoryanstvo nakanune i v period Pervoy mirovoy voyny: problemy sotsial'nogo razvitiya i politicheskoy deyatelnosti sosloviya: dis. kand. ist. nauk: 07.00.02 [Russian nobility on the eve of and during the First World War: problems of social development and political activity of the estate] (*Candidate's thesis*). Moscow. 256 p.